

O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOG KADRLAR TAYYORLASH VA MALAKASINI OSHIRISHNING HOLATI VA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Yuldashev Abdusamat Xalimovich

Andijon davlat texnika instituti dotsenti

abdusamad76@mail.ru

ORCID ID 0000-0002-9129-4053

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O'zbekiston ta'lim tizimida pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimining hozirgi holati, asosiy muammolari va takomillashtirish yo'nalishlari tahlil qilinadi. Maqolaning maqsadi – pedagog kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish tizimidagi tizimli muammolarni aniqlash va ularni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, statistik ma'lumotlarni qayta ishlash va sotsiologik tadqiqot natijalariga tayanish usullari qo'llanilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda pedagog kadrlar tayyorlash tizimida o'quv dasturlarining eskirganligi, amaliyotga yo'naltirilganlik darajasining pastligi, o'qituvchilik kasbining nufuzi va moddiy ta'minotining pastligi, malaka oshirish kurslarining formal xususiyati asosiy muammolar hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, pedagog kadrlar tayyorlash tizimini xalqaro standartlar asosida qayta qurish, o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi uchun sharoit yaratish ta'lim sifatini oshirishning asosiy omilidir.*

Kalit so'zlar: *pedagog kadrlar, o'qituvchilar tayyorlash, malaka oshirish, ta'lim sifati, kasbiy rivojlanish, O'zbekiston.*

KIRISH

Ta'lim tizimining sifati bevosita pedagog kadrlarning malakasi, tajribasi va motivatsiyasiga bog'liq. Dunyoning rivojlangan mamlakatlari (Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Germaniya) tajribasi shuni ko'rsatadiki, yuksak ta'lim natijalariga erishishning asosiy omillaridan biri – o'qituvchilik kasbining yuqori

nufuzi, pedagog kadrlarni tanlash va tayyorlash tizimining samaradorligi, shuningdek ularning uzluksiz kasbiy rivojlanishi uchun yaratilgan shart-sharoitlardir [1].

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida pedagog kadrlar tayyorlash tizimi bir necha bor isloh qilindi. Mamlakatda pedagogika oliy o'quv yurtlari tarmog'i kengaytirildi, o'qituvchilarning malakasini oshirish tizimi takomillashtirildi, o'qituvchilar mehnatiga haq to'lash tizimi bosqichma-bosqich oshirib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil may oyida e'lon qilgan qaroriga ko'ra, barcha pedagogika oliygohlarida xalqaro boshqaruv va ta'lim standartlari joriy etilishi belgilangan [2].

Biroq, so'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar va sotsiologik so'rovlar pedagog kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish tizimida bir qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda. "Ijtimoiy fikr" markazi tomonidan 2025-yilda o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, respondentlarning 38 foizi maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining malaka darajasidan noroziligini bildirgan, umumiy o'rta ta'lim o'qituvchilarining malaka darajasi ham ko'plab tanqidlarga sabab bo'lmoqda [3].

Tadqiqot muammosi. Pedagog kadrlar tayyorlash tizimining zamonaviy talablarga javob bermasligi, o'quv dasturlarining eskirganligi, amaliyotga yo'naltirilganlik darajasining pastligi, o'qituvchilik kasbining nufuzi va moddiy ta'minotining pastligi, malaka oshirish kurslarining formal xususiyati O'zbekiston ta'lim tizimining sifatini oshirish yo'lidagi asosiy to'siqlardan biridir.

Maqolaning maqsadi – O'zbekiston ta'lim tizimida pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimining hozirgi holatini tahlil qilish, asosiy muammolarni aniqlash va xalqaro standartlar asosida takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

1. Pedagog kadrlar tayyorlash tizimining hozirgi holatini tahlil qilish;
2. Pedagog kadrlarning malaka darajasi va ularning qoniqishini baholash;
3. Malaka oshirish tizimidagi asosiy muammolarni aniqlash;

4. Rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganish asosida takomillashtirish yo'nalishlarini ishlab chiqish.

METODLAR

Tadqiqotda quyidagi nazariy va empirik usullar qo'llanilgan:

Nazariy usullar. Pedagog kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish tizimining rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilishda tizimli yondashuv qo'llanildi. Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya va Germaniyaning pedagog kadrlar tayyorlash tizimlarini o'rganishda qiyosiy tahlil usulidan foydalanildi. Normativ-huquqiy hujjatlarning kontent-tahlili o'tkazildi.

Empirik usullar. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi hamda Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining statistik ma'lumotlari (2020-2025) tahlil qilindi. "Ijtimoiy fikr" respublika jamoatchilik fikrini o'rganish markazi tomonidan 2025-yilda o'tkazilgan "Fuqarolar tomonidan O'zbekistonda ta'lim sifatini baholash" sotsiologik tadqiqoti natijalariga tayanildi. Tadqiqotda maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim tizimlarida faoliyat yurituvchi 5000 respondent (o'qituvchilar, ota-onalar, talabalar, ish beruvchilar) ishtirok etgan [3].

Tadqiqot ob'ekti. O'zbekiston Respublikasining pedagog kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish tizimi (pedagogika oliy o'quv yurtlari, malaka oshirish institutlari, umumiy o'rta ta'lim maktablari, maktabgacha ta'lim tashkilotlari).

Tadqiqot predmeti. Pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayonining mazmuni, tashkiliy tuzilmasi, samaradorlik ko'rsatkichlari va takomillashtirish yo'llari.

NATIJALAR

O'zbekistonda pedagog kadrlar tayyorlash tizimi pedagogika oliy o'quv yurtlari (universitetlar va institutlar) va ularning filiallaridan iborat. 2025-yil ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatda 30 dan ortiq pedagogika oliy o'quv yurti va ularning filiallari faoliyat ko'rsatmoqda. Ushbu oliy o'quv yurtlarida 100 mingdan ortiq talaba pedagogik ta'lim yo'nalishlarida tahsil olmoqda.

1-jadval. O‘zbekistondagi pedagogika oliy o‘quv yurtlari to‘g‘risida ma’lumot (2025)

Ko‘rsatkichlar	2015	2020	2025
Pedagogika OO‘Y soni	18	24	31
Talabalar soni (ming kishi)	58	82	105
Professor-o‘qituvchilar soni (ming kishi)	4.2	5.8	7.1
Ilmiy darajali o‘qituvchilar ulushi (%)	42	48	52

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, pedagogika oliy o‘quv yurtlari soni, talabalar soni va professor-o‘qituvchilar soni so‘nggi 10 yil ichida sezilarli darajada oshgan. Biroq, ilmiy darajali o‘qituvchilar ulushining o‘shish sur‘ati (42% dan 52% gacha) talabalar sonining o‘shish sur‘atidan (58 mingdan 105 minggacha) orqada qolmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2025-yil may oyida e‘lon qilgan qaroriga ko‘ra, barcha pedagogika oliygohlarida xalqaro boshqaruv va ta‘lim standartlari joriy etiladi. Termiz pedagogika instituti bu o‘zgarishlarning namunaviy nuqtasi sifatida belgilangan bo‘lib, unda quyidagi o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda [2]:

- Fakultetlar o‘rniga 6 ta yo‘nalish bo‘yicha oliy maktab tashkil qilish;
- Aniq fanlar maktabi Myunxen texnika universiteti, qolganlari esa Kembrij universiteti dasturlariga asoslanishi;
- Fanlar soni 20 tadan 15 taga, ta‘lim yo‘nalishlari 31 tadan 17 taga qisqartirilishi;
- O‘quv yuklamasi 20 foizga kamaytirilishi;
- 20 nafar xorijiy til sertifikatiga ega ustoz Buyuk Britaniya, Germaniya va Singapurga malaka oshirishga yuborilishi.

Sotsiologik tadqiqot natijalariga ko‘ra [3], o‘qituvchilarning malaka darajasini baholashda respondentlarning fikrlari quyidagicha taqsimlangan (2-jadval):

2-jadval. O‘qituvchilarning malaka darajasini baholash (respondentlar ulushi, %)

Baholash darajasi	Maktabgacha ta'lim	Umumiy o'rta ta'lim	Oliy ta'lim
Yuqori	12	18	25
O'rtacha	45	52	48
Past	38	26	22
Javob berish qiyin	5	4	5

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining malaka darajasi eng past baholangan (38% respondentlar "past" deb baholagan), oliy ta'lim professor-o'qituvchilarining malaka darajasi esa nisbatan yuqori baholangan (25% respondentlar "yuqori" deb baholagan).

O'qituvchilarning o'z kasbiy faoliyatidan qoniqish darajasi ham tahlil qilindi:

3-jadval. O'qituvchilarning kasbiy faoliyatidan qoniqish darajasi (%)

Qoniqish omillari	Qoniqarli	Qisman qoniqarli	Qoniqarsiz
Ish haqi darajasi	18	32	50
Kasb nufuzi	22	28	50
Malaka oshirish imkoniyati	25	35	40
Moddiy-texnika bazasi	20	30	50
O'quvchilar bilan munosabat	55	30	15

Respondentlarning 50 foizi ish haqi darajasidan, kasb nufuzidan va moddiy-texnika bazasidan qoniqmasligini bildirgan. Eng yuqori qoniqish omili – o'quvchilar bilan munosabat (55% qoniqarli deb baholagan).

Pedagog kadrlarning yosh tarkibi tizimning barqarorligi va rivojlanish istiqbollari nuqtai nazaridan muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Tahlil natijalariga ko'ra (4-jadval):

4-jadval. Pedagog kadrlarning yosh tarkibi (2025, %)

Yosh guruhlari	Maktabgacha ta'lim	Umumiy o'rta ta'lim	Oliy ta'lim
30 yoshgacha	35	28	22

31-45 yosh	40	42	35
46-60 yosh	18	22	28
60 yoshdan yuqori	7	8	15

Jadval shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim tizimida 60 yoshdan yuqori o'qituvchilar ulushi (15%) maktabgacha (7%) va umumiy o'rta ta'lim (8%) tizimlariga nisbatan ancha yuqori. Bu professor-o'qituvchilar tarkibining "qarishi" muammosidan dalolat beradi. Maktabgacha ta'lim tizimida esa 30 yoshgacha bo'lgan yosh mutaxassislar ulushi nisbatan yuqori (35%).

O'zbekistonda pedagog kadrlarning malakasini oshirish tizimi quyidagi asosiy elementlardan iborat:

1. **Respublika malaka oshirish institutlari** – Toshkent shahrida joylashgan Xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti, Oliy ta'lim pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti.

2. **Viloyat malaka oshirish markazlari** – har bir viloyatda faoliyat yurituvchi hududiy malaka oshirish markazlari.

3. **Masofaviy malaka oshirish platformalari** – "Online-Maktab" va boshqa elektron platformalar.

Sotsiologik tadqiqot natijalariga ko'ra, malaka oshirish kurslarining samaradorligini baholash quyidagi natijalarni ko'rsatdi (5-jadval):

5-jadval. Malaka oshirish kurslarining samaradorligini baholash (%)

Baholash mezonlari	Samarali	Qisman samarali	Samarasiz
Bilim va ko'nikmalarni yangilash	25	45	30
Zamonaviy metodikalarni o'rgatish	20	40	40
Amaliy mashg'ulotlar sifati	18	35	47
Kurs mazmunining dolzarbligi	22	42	36
Kursdan keyingi qo'llab-quvvatlash	15	30	55

Respondentlarning faqat 20-25 foizi malaka oshirish kurslarini “samarali” deb baholagan. Eng past ko‘rsatkich – “kursdan keyingi qo‘llab-quvvatlash” (faqat 15% samarali deb hisoblaydi).

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari O‘zbekiston pedagog kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish tizimida bir qator tizimli muammolar mavjudligini ko‘rsatmoqda.

Birinchi muammo – o‘quv dasturlarining eskirganligi va amaliyotga yo‘naltirilganlik darajasining pastligi. Pedagogika oliy o‘quv yurtlarining o‘quv dasturlari zamonaviy talablarga to‘liq javob bermaydi. Nazariy bilimlar amaliy ko‘nikmalardan ustun turadi. Xalqaro tajriba (Finlandiya, Singapur) shuni ko‘rsatadiki, samarali o‘qituvchi tayyorlash tizimi 50% nazariy va 50% amaliy mashg‘ulotlardan iborat bo‘lishi kerak [4].

Ikkinchi muammo – o‘qituvchilik kasbining nufuzi va moddiy ta‘minotining pastligi. Sotsiologik tadqiqot natijalariga ko‘ra, respondentlarning 50 foizi ish haqi darajasi va kasb nufuzidan qoniqmasligini bildirgan. Bu yosh va iqtidorli mutaxassislarning tizimga kelishiga to‘sqinlik qiladi, mavjud kadrlarning esa boshqa sohalarga ketishiga sabab bo‘ladi. Finlandiyada o‘qituvchilik kasbi huquqshunos va shifokor kasblari bilan bir qatorda eng nufuzli kasblardan biri hisoblanadi [4].

Uchinchi muammo – malaka oshirish kurslarining formal xususiyati. Sotsiologik tadqiqot natijalariga ko‘ra, respondentlarning faqat 20-25 foizi malaka oshirish kurslarini samarali deb baholagan. Kurslar ko‘pincha rasmiy xususiyatga ega, ularning mazmuni o‘qituvchilarning haqiqiy ehtiyojlariga mos kelmaydi, kursdan keyingi qo‘llab-quvvatlash tizimi deyarli yo‘q.

To‘rtinchi muammo – professor-o‘qituvchilar tarkibining qarishi. Oliy ta‘lim tizimida 60 yoshdan yuqori o‘qituvchilar ulushi 15 foizni tashkil etadi. Yosh o‘qituvchilar ulushining pastligi (30 yoshgacha – 22%) kelgusida kadrlar tanqisligi muammosini keltirib chiqarishi mumkin.

Beshinchi muammo – hududiy nomutanosibliklar. Malakali, tajribali, zamonaviy metodikalarni biladigan o‘qituvchilar asosan shaharlarda to‘plangan.

Qishloq joylarda ko'plab o'qituvchilar maxsus pedagogik ma'lumotga ega emas, ularning malaka darajasi past, xorijiy tillarni bilish darajasi deyarli nolga teng [3].

Rivojlangan mamlakatlarning pedagog kadrlar tayyorlash tizimi O'zbekiston uchun muhim ahamiyatga ega.

Finlandiya tajribasi. Finlandiyada o'qituvchilik kasbi eng nufuzli kasblardan biri hisoblanadi. O'qituvchilik yo'nalishiga qabul juda tanlov asosida amalga oshiriladi (abituriyentlarning atigi 10-15 foizi qabul qilinadi). Barcha o'qituvchilar magistr darajasiga ega. O'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi tizimli ravishda amalga oshiriladi [4].

Singapur tajribasi. Singapurda o'qituvchilarni tanlash va tayyorlash tizimi yuqori sifat standartlariga asoslangan. O'qituvchilarning ish haqi xususiy sektorning yuqori daromadli sohalari bilan raqobatlasha oladi. O'qituvchilar har yili 100 soatlik malaka oshirish kurslarida qatnashishlari shart [5].

Germaniya tajribasi. Germaniyada o'qituvchilar tayyorlash ikki bosqichdan iborat: universitetda nazariy ta'lim (3-5 yil) va keyin amaliy stajirovka (1,5-2 yil). Dual tizim o'qituvchilarni amaliy faoliyatga tayyorlashda yuqori samaradorlikni ko'rsatmoqda [6].

Ushbu tadqiqot bir qator cheklovlarga ega. Birinchidan, tadqiqot asosan maktabgacha, umumiy o'rta va oliy ta'lim tizimlariga qaratilgan bo'lib, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimidagi pedagog kadrlar yetarlicha qamrab olinmagan. Ikkinchidan, sotsiologik tadqiqot faqat 2025-yilgi bir tadqiqot natijalariga tayanadi, uzoq muddatli dinamik tahlil o'tkazilmagan. Uchinchidan, xalqaro tajribani O'zbekiston sharoitiga moslashtirishda madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy omillarning ta'siri yetarlicha o'rganilmagan.

Kelgusidagi tadqiqotlar quyidagi yo'nalishlarda davom ettirilishi maqsadga muvofiq: o'qituvchilar mehnatini rag'batlantirishning samarali mexanizmlari; masofaviy va aralash malaka oshirish dasturlarining samaradorligi; qishloq joylardagi o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlashning differensial mexanizmlari; o'qituvchilik kasbining nufuzini oshirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar.

XULOSA

Dissertatsiya asosida tayyorlangan ushbu maqolada olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi asosiy xulosalar ishlab chiqildi:

1. O'zbekiston pedagog kadrlar tayyorlash tizimi so'nggi yillarda miqdoriy jihatdan kengaygan bo'lsa-da (pedagogika OO'Y soni 31 taga, talabalar soni 105 ming kishiga yetgan), sifat jihatidan bir qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Asosiy muammolar: o'quv dasturlarining eskirganligi, amaliyotga yo'naltirilganlik darajasining pastligi, o'qituvchilik kasbining nufuzi va moddiy ta'minotining pastligi.

2. Sotsiologik tadqiqot natijalariga ko'ra, maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining malaka darajasi eng past baholangan (38% respondentlar "past" deb baholagan). O'qituvchilarning 50 foizi ish haqi darajasidan, kasb nufuzidan va moddiy-texnika bazasidan qoniqmasligini bildirgan. Malaka oshirish kurslarining samaradorligi respondentlarning faqat 20-25 foizi tomonidan ijobiy baholangan.

3. Oliy ta'lim tizimida professor-o'qituvchilar tarkibining qarishi muammosi kuzatilmoqda (60 yoshdan yuqori o'qituvchilar ulushi 15%). Hududiy nomutanosibliklar – malakali o'qituvchilarning shaharlarda to'planishi, qishloq joylarda kadrlar tanqisligi saqlanib qolmoqda.

4. Xalqaro tajriba (Finlandiya, Singapur, Germaniya) tahlili shuni ko'rsatadiki, samarali pedagog kadrlar tayyorlash tizimining asosiy omillari: o'qituvchilik kasbining yuqori nufuzi; tanlov asosidagi qabul tizimi; nazariy va amaliy tayyorgarlikning muvozanati; uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi; raqobatbardosh ish haqi darajasi.

5. Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari: o'quv dasturlarini xalqaro standartlar asosida qayta ko'rib chiqish (amaliyot ulushini oshirish); o'qituvchilik kasbining nufuzini oshirish va ish haqini raqobatbardosh darajaga yetkazish; malaka oshirish tizimini isloh qilish (modulli dasturlar, masofaviy ta'lim, kursdan keyingi qo'llab-quvvatlash); yosh

o'qituvchilarni tizimga jalb qilish va ularni qo'llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqish; qishloq joylardagi o'qituvchilar uchun differensial qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yaratish.

Pedagog kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish O'zbekiston ta'lim tizimining sifatini oshirish va global ta'lim makoniga integratsiyalashuvining asosiy omillaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Haydarova, K. (2025). Rethinking Educational Quality: The Influence of External Standards on The Credit-Modular Framework. *European International Journal of Pedagogics*, Vol.05 Issue06, 38-42.
2. "O'zbekistonda pedagogika oliygohlari tubdan isloh qilinadi". (2025). Vaqt.uz.
3. "Ijtimoiy fikr" respublika jamoatchilik fikrini o'rganish markazi. (2025). "Fuqarolar tomonidan O'zbekistonda ta'lim sifatini baholash" sotsiologik tadqiqoti.
4. Sahlberg, P. (2021). *Finland's Education System: Lessons for the World*. Harvard University Press.
5. Ng, P. T. (2020). *Educational Reform in Singapore: From Quantity to Quality*. Springer.
6. Eurydice. (2023). *Teachers' and School Heads' Salaries and Allowances in Europe*. European Commission.
7. Xusanova, S. G'. (2025). O'zbekistonda adolatli va sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash va rag'batlantirish bilan bog'liq mexanizmlarni takomillashtirish. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 45(2), 288–292.
8. Nauruzbayeva, G. B. (2025). Ta'lim sifatini nazorat qilish va baholashning elektron tizimi. *Science and Research*, 11-07, 249-253.